

Шеремет М. К., Махукова Т. В.

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ СИНТЕЗ ТЕОРЕТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ У ЗБАГАЧЕННІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ БАЗИ
ЛОГОПЕДІЇ**

Відповідно до гуманістичної парадигми вітчизняної логопедії, наукові зусилля й пошуки спрямовуються на всебічне вивчення дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), на розкриття їх індивідуальних здібностей й можливостей з метою успішної інтеграції кожної дитини у національну й світову культуру. Для розв'язання цих пріоритетних завдань, особливої актуальності набувають питання інноваційних підходів до розробки корекційних технологій, побудованих із використанням прогресивних ідей цілого комплексу наук, об'єктом вивчення яких є дитина і процеси її гармонійного розвитку. Навички повноцінної мовленнєвої комунікації становлять собою один із компонентів всебічно розвиненої особистості.

Аналіз наукових досліджень в логопедії останнього десятиріччя (О. Корнєв, Р. Лалаєва, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Г. Чиркіна, М. Шеремет, та ін.) свідчить про активне використання досягнень психолінгвістики та когнітивної лінгвістики – наук, які розкривають функціональні характеристики механізмів сприйняття та породження мовлення, прояви мовленнєвої поведінки і мозкових механізмів, що їх забезпечують, вивчають мову як когнітивний механізм в процесах кодування і трансформації інформації, складні взаємовідносини мовлення і мислення. Результати таких досліджень мають як фундаментальне значення, так і практичну спрямованість для спеціального навчання, оскільки актуальні проблеми корекції і подальшого розвитку мовлення як засобу комунікації й пізнання в структурі особистості дитини із тяжкими порушеннями мовлення

(далі – ТПМ) можуть бути дослідженими і розв'язаними лише в мультидисциплінарній парадигмі.

В даній статті ми маємо на меті висвітлити ряд існуючих у психолінгвістиці та когнітивній лінгвістиці теоретичних положень стосовно сучасних підходів до вивчення специфіки функціонування мовних знаків у мовленнєво-мовному механізмі людини на перехресті пізнання і комунікації, співвідношення значень слів і одиниць свідомості – концептів, як елементів національної лінгвокультури і культурних цінностей. Ефективна науково-дослідницька та практична діяльність з подолання мовленнєвих порушень, зокрема такий аспект логопедичної роботи як уточнення, упорядкування, розширення лексичного складу у дітей із мовленнєвою патологією із використанням спеціальних педагогічних методів та прийомів корекції, передбачає наявність уявлень про специфіку мовленнєвої організації та шляхи становлення лексичного запасу в дитячому віці.

Завдання виявлення закономірностей оволодіння значенням слів та їх активного використання при побудові висловлювань у комунікативних ситуаціях дітьми із ТПМ вимагає звернення до теоретичного розв'язання питань, пов'язаних із розумінням психологічної природи мовних знаків, які ми використовуємо як оперативні одиниці у типових схемах проблемних ситуацій пізнання та спілкування. Для сучасного психолінгвістичного підходу характерним є відхід від трактування значення слова у логіко-раціоналістичному аспекті, який полягає у прирівнюванні значення до поняття з перерахуванням необхідних та достатніх ознак [3]. У фокус уваги переноситься специфіка значення як надбання індивіду, що означає дослідження мовної семантики з позицій особливостей становлення та функціонування мовленнєво-мовного механізму людини.

За переконанням О. Залевської, перспективним є підхід до значення слова, який пояснює, що знає людина, коли вважає, що розуміє слово, на чому базується переживання значення слова як знайомого, зрозумілого, які стратегії та опорні елементи використовуються при пошуку слів у пам'яті

при розумінні усних та писемних текстів [2, С. 97]. Це положення має орієнтувати науковців у галузі логопедії на особливе структурування навчального матеріалу, системи методів й прийомів при розробці корекційних методик.

Планомірний хід розпочатої в кінці ХХ століття модернізації спеціальної освіти характеризується критичним аналізом її змісту, програмно-методичного забезпечення з метою теоретичного обґрунтування з позицій сучасного наукового надбання й подальшого розвитку та впровадження в практику навчання прогресивних ідей, відмову від застарілих, малоефективних підходів. В концепції загальнонавчальної підготовки дітей з порушеннями розвитку до шкільного навчання (1997), у вітчизняних наукових роботах методологічного спрямування (С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет) висловлюється думка, що існуюча традиційна система мовленнєвої підготовки дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку до шкільного навчання в аспекті формування мовних засобів спілкування, обмежується, як правило, нарощуванням лексичних одиниць з позиції традиційної лінгвістики та дидактики [6]. Тлумачення значення за словником, навіть максимально наближене до того, як розуміє те чи інше слово звичайний носій мови, не може досягти розвивальної мети в логопедичній практиці. Сучасні психолінгвістичні позиції у дослідженні мовних значень спрямовують наукові дослідження у галузі корекційної педагогіки на пошуки адекватних мовній патології у дітей новітніх технологій корекції.

Як засвідчують результати психолінгвістичних експериментів, форма репрезентації знань, в тому числі й всього того, що пов'язане у людини зі словом, не є фіксованою і заданою завчасно, вона залежить від ситуації, в якій здійснюється акт пізнання. Особливу роль в цьому відіграє і метакогнітивна активність суб'єкта пізнання – дитини із ТПМ, взаємодія перцептивної готовності, емоційно-оцінювальних переживань і когнітивних очікувань суб'єкта, що пізнає оточуючу дійсність [2, С. 100]. Такі позиції в

семантичних дослідженнях надзвичайно важливі й мають спрямовувати організацію і зміст словникової роботи в логопедичній практиці.

Згідно із ситуаційним підходом в психолінгвістиці, реалізація значення слова для людини відбувається через уведення його у більш об'ємну одиницю – фрейм, сцену, сценарій, подію. Значення функціонують не окремо, а в певних зв'язках, які складаються в більш широкі об'єднання: групи, поля, сіті [8]. Ідеї Р. Солсо, В. Шабеса, з роботами яких пов'язується започаткування цього напрямку, продуктивно розвиває в українській методології навчання дітей із ТПМ В. Тарасун. Підтверджується можливість інтенсифікації навчання дітей із мовленнєвою патологією шляхом застосування семантичних фреймів, фреймів-сценаріїв, фреймів-оповідань, що сприяє розвитку образного мислення, дозволяє структурувати інформацію, отже, й підвищує рівень розуміння змісту навчальних текстів, забезпечує більш міцне запам'ятовування інформації. Керований педагогом процес формування фреймів, на думку В. Тарасун, організовує емоції, моторну діяльність, думки та мовлення, і, як результат, відпрацьовуються системи пошуку й видобування інформації, необхідної для вирішення конкретної навчальної ситуації [7, С.308-309].

Аналіз психолінгвістичних досліджень показує, що значення слова розглядається у сукупності з процесами його функціонування й лексиконом у цілому та місцем ментального лексикону в мовленнєво-мовному механізмі людини і в системі пізнання, як «засіб виходу на індивідуальну картину світу, що особистісно переживається, у всьому багатстві її сутностей, якості, зв'язків і відношень, емоційно-оцінних нюансів» [2, С. 133].

Науково-експериментальна діяльність та розробка навчально-методичного забезпечення навчання дітей із тяжкою мовленнєвою патологією, в основі якої методологічна база логопедії, збагачена теоретичним надбанням психолінгвістики, нейролінгвістики, когнітивної лінгвістики, переконливо засвідчує свою ефективність. Так, уперше з урахуванням функціонально-цільових факторів, психолінгвістичних

механізмів дій із мовними знаками складної семантичної структури здійснено комплексне дослідження засвоєння, ідентифікації та використання фразеологізмів молодшими школярами із ТПМ при побудові висловлювань у діяльності мовленнєвого спілкування (М. Шеремет, Т. Махукова). В початковій ланці шкільної освіти передбачається лише пропедевтичне ознайомлення учнів із деякими поширеними у розмовному мовленні фразеологізмами, але систематичне вивчення цього пласту лексики, засвоєння дітьми поняття «фразеологізм» не передбачене вимогами програми, отже, і недостатньо розроблене навчально-методичне забезпечення. Закріплена традиція ознайомлення та уведення фразеологізмів у систему лексичних одиниць при розширенні й систематизації семантичних полів свідомості дитини починаючи із середньої школи, зумовлена існуючою у методичній літературі думкою про проблематичність адекватного розуміння фразеологізмів, метафор до визначеного віку (приблизно десяти-одинадцяти років). Для науковців у галузі корекційної педагогіки цей факт означає втрату сензитивного для розвитку мовлення віку. Відповідно до положень когнітивної лінгвістики, фразеологізми разом із словами складають мовну картину світу особистості, яка є тісно пов'язаною із когнітивною картиною дійсності представника національної культури народу. Отже, без оволодіння дитиною із ТПМ семантикою фразеологізмів, система мовних знаків, що об'єктивують той чи інший концепт свідомості, буде значно усіченою, а мовна особистість збідненою в можливостях репрезентації знань при вирішенні комунікативних завдань. За нашими переконанням, розв'язання проблеми формування культури спілкування засобами фразеологізмів можливе за розробки спеціальної методики, в якій однією з ряду психолого-педагогічних умов ефективності стане обов'язковість структурування лінгвістичного матеріалу у відповідності із послідовними операціями комбінування та операціями вибору з парадигм мовних елементів, згідно із моделлю породження мовленнєвого висловлювання [1, 3]. Враховуючи провідний дефект при ТПМ – порушення формування

процесів поверхневого формально-граматичного рівня синтаксичної організації висловлювання, першим кроком першого етапу зазначеної експериментальної методики стала опора і актуалізація збережених у дітей із ТПМ глибинних смислових елементів породження висловлювання, семантико-прагматичних значень, які визначають діяча комунікативної ситуації та дії, які він виконує [1]. Фокусування уваги на фразеологізмі на другому кроці навчання, засвоєння його значення та органічне введення складної за семантичною структурою мовної одиниці в парадигму синонімів не викликало значних утруднень у дітей із ТПМ, було зрозумілим і природним при оцінній характеристиці вчинків діяча з позиції соціально-етичних норм за допомогою вибору оптимального лексичного засобу. Підсумовуючи сказане, слід підкреслити, що запорукою високого результату в зазначеному вище дослідженні став критичний підхід до перегляду застарілих позицій в методиці навчання рідної мови дітей із ТПМ, що базуються виключно на моделях структурної лінгвістики. Без опори на міждисциплінарний синтез сучасних теоретичних положень в методології логопедії й урахування компенсаторних загальнофункціональних механізмів діяльності дітей із ТПМ, без виявлення організаційних резервів корекційного навчання не мала б місця навіть сама постановка мети цього експерименту [5, 9].

Варто зупинитись ще на одному методологічному положенні вітчизняної логопедії, що базується на теоретичних дослідженнях когнітивної лінгвістики (В. Карасик, О. Кубрякова, З. Попова, Ю. Степанов, Й. Стернін та ін.). Одне із ключових понять когнітивної лінгвістики – поняття **концепту**. Концепт, за визначенням З. Попової та Й. Стерніна – це є «дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини з відносно упорядкованою внутрішньою структурою й представляє результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище, які відображаються, про інтерпретацію даної інформації суспільною

свідомістю і ставленням суспільної свідомості до даного явища або предмета» [4, С. 34]. Мова є одним із засобів доступу до свідомості людини, до його концептосфери, до змісту і структури концептів як одиниць мислення. Через мову можна пізнати і розгорнути назвні значну частину концептуального змісту свідомості [4, С. 19].

Теоретичне надбання когнітивної лінгвістики дозволяє по-новому осмислити зміст та прийоми лексичної логопедичної роботи з дітьми із ТПМ. При доборі вербального матеріалу, при виборі прийомів засвоєння мовних значень, необхідно керуватися провідною ціллю – методично грамотно сприяти формуванню ментального лексичного збагачення дитини, формувати вміння усвідомленого довільного користування системою мовних значень з метою максимально повного, точного висловлення думки, здійснення комунікації, переробки в знання навчальної інформації, оформленої за законами сучасної української мови.

В цій статті ми висвітлили той аспект міждисциплінарного синтезу теоретичних досліджень у збагаченні методології науково-методичних пошуків в українській логопедії, що переважно стосується формування лексико-семантичного компонента мовленнєвої системи дітей із ТПМ. Здійснюються дослідження актуальних проблем, що характеризують особливості ділового спілкування дітей із ТПМ у навчальній діяльності, яка є міцним стимулом оволодіння мовою. Зміст та результати цієї науково-експериментальної роботи буде представлено у наступних публікаціях.

Література:

1. **Ахутина Т. В.** Порождение речи: нейролингвистический анализ синтаксиса / Т. В. Ахутина. – 3-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 224 с.
2. **Залевская А. А.** Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : РГГУ, 1999. – 348 с.
3. **Леонтьев А. А.** Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – Изд. 4-е, стер. – М. : КомКнига, 2007. – 312 с.
4. **Попова З. Д.** Когнитивная лингвистика / З. Д.

Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ : Восток–Запад, 2007. – 314 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).

5. Махукова Т. В. Формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” / Т. В. Махукова. – К., 2012. – 21 с.

6. Соботович Є. Ф. Концепція загальномовленнєвої підготовки аномальних дітей до шкільного навчання / Є. Ф. Соботович // Дефектологія. – 1997. – № 1. – С. 3–8.

7. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. / В. В. Тарасун. – 2-е вид. – К. : Слово, 2011. – 392 с.

8. Шабес В. Я. Событие и текст / В. Я. Шабес. – М.: Высшая школа, 1989. – 175 с.

9. Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи / М. К. Шеремет // Корекційна педагогіка. – 2008. – № 1. – С. 6–8.

Шеремет М. К., Махукова Т. В. Міждисциплінарний синтез теоретичних досліджень у збагаченні методологічної бази логопедії.

У статті проаналізовано ряд теоретичних досліджень в галузі психолінгвістики та когнітивної лінгвістики, які визначають сучасні підходи до проблеми організації ментального лексикону в мовленнєво-мовному механізмі людини та до вивчення значення мовних знаків як елементів мовної свідомості когнітивної природи в їх зв'язку з національною культурою. Представлено ефективні результати науково-експериментальної діяльності з розробки навчально-методичного забезпечення навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення, в основу якої покладено методологічну базу вітчизняної логопедії, збагачену прогресивним теоретичним надбанням зазначених наук.

Ключові слова: методологічна база логопедії, міждисциплінарна парадигма корекційного впливу, діти із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), лексичний компонент мовлення.

Шеремет М. К., Махукова Т. В. Междисциплинарный синтез теоретических исследований в обогащении методологической базы логопедии.

В статье проанализирован ряд теоретических исследований в области психолингвистики и когнитивной лингвистики, которые определяют современные подходы к проблеме организации ментального лексикона в речезыковом механизме человека и к изучению языковых знаков как элементов языкового сознания когнитивной природы в их связях с национальной культурой. Представлены эффективные результаты научно-экспериментальной деятельности по разработке учебно-методического обеспечения обучения детей с тяжелыми нарушениями речи, в основе которых методологическая база украинской логопедии, обогащенная прогрессивным теоретическим достижениям указанных наук.

Ключевые слова: методологическая база логопедии, междисциплинарная парадигма коррекционного воздействия, дети с тяжелыми нарушениями речи (ТНР), лексический компонент речи.

Sheremet M., Mahukova T. Interdisciplinary synthesis of the theoretical studies in the enrichment of the methodological base of speech therapy.

The article analyzes a number of theoretical researches in the sphere of psycholinguistics and cognitive linguistics, which define the modern approaches to the problem of organization in the mental lexicon in mechanisms of speech and language of human, and to the study of linguistic signs as elements of language consciousness of cognitive essentiality in their relationship to the national culture. It is presented the results of effective scientific and experimental work to develop training and methodological support education for children with severe speech disorders, based on methodological base of Ukrainian logopedics, enriched by the progressive achievements of theoretical psycholinguistics and cognitive linguistics.

Keywords: methodological base of logopedics, interdisciplinary paradigm of corrective education, children with severe speech disorders (SSD), the lexical component of language.

УДК 376.36

Шеремет М. К., Махукова Т. В.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ СИНТЕЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБОГАЩЕНИИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ БАЗЫ ЛОГОПЕДИИ

В соответствии с гуманистической парадигмой украинской логопедии, научные усилия и поиски направлены на всестороннее изучение детей с тяжелыми нарушениями речи (ТНР), на раскрытие их индивидуальных способностей и возможностей с целью успешной интеграции каждого ребенка в национальную и мировую культуру. Для решения этих приоритетных задач, особенно актуальными являются вопросы инновационных подходов к разработке коррекционных технологий, построенных с использованием прогрессивных идей целого комплекса наук, объектом изучения которых является ребенок и процессы его гармоничного развития. Навыки полноценной речевой коммуникации представляют собой один из компонентов всесторонне развитой личности.

Анализ научных исследований в логопедии последнего десятилетия (А. Корнев, Р. Лалаева, Е. Собонович, В. Тарасун, В. Тищенко, Г. Чиркина, М. Шеремет и др.) свидетельствует об активном использовании достижений психолингвистики и когнитивной лингвистики – наук, которые раскрывают

функциональные характеристики механизмов восприятия и порождения речи, проявления речевого поведения и обеспечивающих их мозговых механизмов, изучают язык, как когнитивный механизм в процессах кодирования и трансформации информации, сложные взаимоотношения речи и мышления. Результаты таких исследований имеют как фундаментальное значение, так и практическую направленность для специального обучения, поскольку актуальные проблемы коррекции и дальнейшего развития речи как средства коммуникации и познания в структуре личности ребенка с тяжелыми нарушениями речи (далее – ТНР) могут быть исследованы и решены только в мультидисциплинарной парадигме.

В данной статье мы намерены осветить ряд существующих в психолингвистике и когнитивной лингвистике теоретических положений относительно современных подходов к изучению специфики функционирования языковых знаков в рече-языковом механизме человека на пересечении познания и коммуникации, соотношения значений слов и единиц сознания – концептов, как элементов национальной лингвокультуры и культурных ценностей. Эффективная научно-исследовательская и практическая деятельность по преодолению речевых нарушений, в частности такой аспект логопедической работы как уточнение, упорядочение, расширение лексического запаса у детей с речевой патологией с использованием специальных педагогических методов и приемов коррекции, предусматривает наличие представлений о специфике речевой организации, о механизмах становления лексического запаса в детском возрасте.

Задачи выявления закономерностей овладения значением слов, а также их активным использованием при построении высказываний в коммуникативных ситуациях детьми с ТНР требует обращения к теоретическому решению вопросов, связанных с пониманием психологической природы языковых знаков, которые мы используем как оперативные единицы в типичных схемах проблемных ситуаций познания и общения. Для современного психолингвистического подхода характерным

является отход от трактовки значения слова в логико-рационалистическом аспекте, который заключается в приравнивании значения к понятию с перечислением необходимых и достаточных признаков [3]. В фокус внимания переносится специфика значения как достояния индивида, что означает исследование языковой семантики с позиций особенностей становления и функционирования рече-языкового механизма человека.

По убеждению А. Залевской, перспективным является подход к значению слова, который объясняет, что знает человек, когда считает, что понимает слово, на чем базируется переживание значения слова как знакомого, понятного, какие стратегии и опорные элементы используются при поиске слов в памяти при понимании устных и письменных текстов [2, С. 97]. Это положение должно ориентировать ученых в области логопедии на особенное структурирование учебного материала, систему методов и приемов при разработке коррекционных методик.

Планомерный ход начатой в конце XX столетия модернизации специального образования характеризуется критическим анализом его содержания, программно-методического обеспечения с целью теоретического обоснования с позиций современного научного знания и дальнейшего внедрения в теорию и практику обучения прогрессивных идей, отказ от устаревших неэффективных подходов. В концепции общеречевой подготовки детей с нарушениями развития к обучению в школе (1997), в отечественных работах методологической направленности (С. Коноплястая, Е. Собонович, В. Тарасун, М. Шеремет) выражается мысль о том, что существующая традиционная система речевой подготовки детей с нарушениями речевого развития к обучению в школе в аспекте формирования языковых средств общения, ограничивается, как правило, расширением запаса лексических единиц с позиций традиционной лингвистики и дидактики [6]. Толкование значения слов по словарю, даже максимально приближенное к тому, как понимает то или иное слово обычный носитель языка, не может достичь развивающей цели в

логопедической практике. Современные психолингвистические позиции в исследовании языковых значений способствуют направлению научных исследований в области специальной педагогики на разработку коррекционных технологий, адекватных речевой патологии у детей.

Как свидетельствуют результаты психолингвистических экспериментов, форма репрезентации знаний, в том числе и всего того, что связано у человека со словом, не является фиксированным и заданным заблаговременно, она зависит от ситуации, в которой осуществляется акт познания. Особенная роль в этом принадлежит метакогнитивной активности субъекта познания – ребенка с ТНР, взаимодействие перцептивной готовности, эмоционально-оценочных переживаний и когнитивных ожиданий познающего окружающую действительность субъекта [2, С. 100]. Такие позиции в семантических исследованиях очень важны для логопедии и должны направлять организацию и содержание словарной работы в практике коррекции.

Согласно ситуационного подхода в психолингвистике, реализация значения слова для человека осуществляется посредством введения его в более объемную единицу – фрейм, сцену, сценарий, событие. Значения функционируют не сами по себе, а в определенных связях, которые входят в более крупные объединения: группы, поля, сети [8]. Идеи Р. Солсо, В. Шабеса, с работами которых связывают основание этого направления, продуктивно развивает в украинской методологии обучения детей с ТНР В. Тарасун. Подтверждается возможность интенсификации обучения детей с речевой патологией путем использования семантических фреймов, фреймов-сценариев, фреймов-рассказов, что способствует развитию образного мышления, позволяет структурировать информацию. Таким образом, повышается уровень понимания содержания учебных текстов, обеспечивается лучшее запоминание информации. Руководимый педагогом процесс формирования фреймов, по убеждению В. Тарасун, организывает эмоции, моторную деятельность, мысли и речь, и, как результат,

нарабатываются системы поиска и добывания необходимой для решения конкретной учебной ситуации информации [7, С. 308–309].

Анализ психолингвистических исследований показывает, что значение слова рассматривается совместно с процессами его функционирования и лексиконом в целом, а также с местом ментального лексикона в речевом языке человека и в системе познания, как «средство выхода на личностно переживаемую индивидуальную картину мира во всем богатстве ее сущностей, качества, связей и отношений, эмоционально-оценочных нюансов» [2, С. 133].

Научно-экспериментальная деятельность и разработка учебно-методического обеспечения обучения детей с тяжелой речевой патологией, в основании которой методологическая база логопедии, обогащенная теоретическими достижениями психолингвистики, нейролингвистики, когнитивной лингвистики, убедительно свидетельствует о своей эффективности. Так, впервые с учетом функционально-целевых факторов, психолингвистических механизмов действий с языковыми знаками сложной семантической структуры осуществлено комплексное исследование усвоения, идентификации, использования фразеологизмов младшими школьниками с ТНР при построении высказываний в деятельности речевого общения (М. Шеремет, Т. Махукова).

В начальном звене школьного образования предусматривается лишь пропедевтическое ознакомление учеников с некоторыми распространенными в разговорной речи фразеологизмами, но систематическое изучение этого пласта лексики, усвоение детьми понятия «фразеологизм» не предусмотрено требованиями программы, следовательно, и недостаточно разработано учебно-методическое обеспечение. Укоренившаяся традиция ознакомления и введения фразеологизмов в систему лексических единиц при расширении и систематизации семантических полей сознания ребенка начиная со средней школы, обусловлена существующей в методической литературе точкой зрения о проблематичности адекватного понимания фразеологизмов, метафор до

определенного возраста (приблизительно десяти-одиннадцати лет). Для ученых в сфере коррекционной педагогики этот факт означает утрату сензитивного для развития речи возраста. Согласно положений когнитивной лингвистики, фразеологизмы вместе со словами составляют языковую картину мира личности, которая тесно связана с картиной действительности представителя национальной культуры народа. Таким образом, без овладения ребенком с ТНР семантикой фразеологизмов, система языковых знаков, которые тот или иной концепт сознания, будет значительно упрощенной, а языковая личность обедненной в возможностях репрезентации знаний при решении коммуникативных задач. По нашему убеждению, решение проблемы формирования культуры общения средствами фразеологизмов возможно при условии разработки специальной методики, в которой одним из психолого-педагогических условий эффективности будет обязательность структурирования лингвистического материала в соответствии с последовательными операциями комбинирования и операциями отбора из парадигм языковых элементов, согласно модели порождения речевого высказывания [1, 3]. Учитывая ведущий при ТНР дефект – нарушение формирования процессов поверхностного формально-грамматического уровня синтаксической организации высказывания, первым шагом первого этапа указанной экспериментальной методики стала опора и актуализация сохраненных у детей с ТНР глубинных смысловых элементов порождения высказывания, семантико-прагматических значений, которые определяют деятеля коммуникативной ситуации и выполняемые им действия [1]. Фокусирование внимания на фразеологизме на следующем шаге обучения, усвоение его значения и введение сложного по семантической структуре языкового знака в парадигму синонимов не вызывало больших затруднений у детей с ТНР, было понятным и естественным при оценочной характеристике поступков деятеля с позиций социально-этических норм при помощи выбора оптимального лексического средства. Суммируя сказанное, следует подчеркнуть, что условием высокого результата в указанном выше

исследовании стал критический подход к пересмотру устаревших позиций в методике обучения родному языку детей с ТНР, которые базируются исключительно на моделях структурной лингвистики. Без опоры на междисциплинарный синтез современных теоретических положений в методологии логопедии, без учета компенсаторных общефункциональных механизмов деятельности детей с ТНР и выявления организационных резервов коррекционного обучения не была бы возможной даже сама постановка цели этого эксперимента [5, 9].

Следует остановиться еще на одном методологическом положении отечественной логопедии, который базируется на теоретических исследованиях когнитивной лингвистики (В. Карасик, Е. Кубрякова, З. Попова, Ю. Степанов, И. Стернин и др.). Одним из ключевых понятий когнитивной лингвистики является понятие **концепта**. Концепт, по определению З. Поповой и И. Стернина – «дискретное ментальное образование, являющееся базовой единицей мыслительного кода человека, обладающее относительно упорядоченной внутренней структурой, представляющее собой результат познавательной (когнитивной) деятельности личности и общества и несущее комплексную, энциклопедическую информацию об отражаемом предмете или явлении, об интерпретации данной информации общественным сознанием и отношении общественного сознания к данному явлению или предмету» [4, С. 34]. Язык является одним из средств доступа к сознанию человека, к его концептосфере, к содержанию и структуре концептов как единиц мышления. Посредством языка «можно познать и эксплицировать значительную часть концептуального содержания сознания» [4, С. 19].

Теоретическое достояние когнитивной лингвистики позволяет по-новому осмыслить содержание и приемы лексической логопедической работы с детьми с ТНР. При подборе вербального материала, при выборе приемов усвоения языковых значений, следует руководствоваться главной целью – методически грамотно способствовать формированию ментального

лексического содержания ребенка, формировать умения сознательного произвольного использования системы языковых значений с целью максимально полного, точного выражения мысли, осуществления коммуникации, переработки в знания информации, оформленной по законам современного украинского языка.

В данной статье нами освещен аспект междисциплинарного синтеза теоретических исследований в обогащении методологии научно-методических поисков в украинской логопедии, которые преимущественно касаются формирования лексико-семантического компонента речевой системы детей с ТНР. Ведутся исследования актуальных проблем, относительно особенностей делового общения детей с ТНР в учебной деятельности, которая является мощным стимулом овладения языком. Содержание и результаты этой научно-экспериментальной работы мы намерены представить в последующих публикациях.

Литература:

1. **Ахутина Т. В.** Порождение речи: нейролингвистический анализ синтаксиса / Т. В. Ахутина. – 3-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 224 с.
2. **Залевская А. А.** Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : РГГУ, 1999. – 348 с.
3. **Леонтьев А. А.** Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – Изд. 4-е, стер. – М. : КомКнига, 2007. – 312 с.
4. **Попова З. Д.** Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток–Запад, 2007. – 314 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
5. **Махукова Т. В.** Формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” / Т. В. Махукова. – К., 2012. – 21 с.
6. **Соботович Є. Ф.** Концепція загальнономовленневої підготовки анормальних дітей до шкільного навчання / Є. Ф. Соботович // Дефектологія. – 1997. –

№ 1. – С. 3–8. **7. Тарасун В. В.** Логодидактика : навч. посіб. / В. В. Тарасун. – 2-е вид. – К. : Слово, 2011. – 392 с. **8. Шабес В. Я.** Событие и текст / В. Я. Шабес. – М.: Высшая школа, 1989. – 175 с. **9. Шеремет М. К.** Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи / М. К. Шеремет // Корекційна педагогіка. – 2008. – № 1. – С. 6–8.

Шеремет М. К., Махукова Т. В. Міждисциплінарний синтез теоретичних досліджень у збагаченні методологічної бази логопедії.

У статті проаналізовано ряд теоретичних досліджень в галузі психолінгвістики та когнітивної лінгвістики, які визначають сучасні підходи до проблеми організації ментального лексикону в мовленнєво-мовному механізмі людини та до вивчення значення мовних знаків як елементів мовної свідомості когнітивної природи в їх зв'язку з національною культурою. Представлено ефективні результати науково-експериментальної діяльності з розробки навчально-методичного забезпечення навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення, в основу якої покладено методологічну базу вітчизняної логопедії, збагачену прогресивним теоретичним надбанням зазначених наук.

Ключові слова: методологічна база логопедії, міждисциплінарна парадигма корекційного впливу, діти із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), лексичний компонент мовлення.

Шеремет М. К., Махукова Т. В. Междисциплинарный синтез теоретических исследований в обогащении методологической базы логопедии.

В статье проанализирован ряд теоретических исследований в области психолингвистики и когнитивной лингвистики, которые определяют современные подходы к проблеме организации ментального лексикона в речезыковом механизме человека и к изучению языковых знаков как

элементов языкового сознания когнитивной природы в их связях с национальной культурой. Представлены эффективные результаты научно-экспериментальной деятельности по разработке учебно-методического обеспечения обучения детей с тяжелыми нарушениями речи, в основе которых методологическая база украинской логопедии, обогащенная прогрессивным теоретическим достижениям указанных наук.

Ключевые слова: методологическая база логопедии, междисциплинарная парадигма коррекционного воздействия, дети с тяжелыми нарушениями речи (ТНР), лексический компонент речи.

Sheremet M., Mahukova T. Interdisciplinary synthesis of the theoretical studies in the enrichment of the methodological base of speech therapy.

The article analyzes a number of theoretical researches in the sphere of psycholinguistics and cognitive linguistics, which define the modern approaches to the problem of organization in the mental lexicon in mechanisms of speech and language of human, and to the study of linguistic signs as elements of language consciousness of cognitive essentiality in their relationship to the national culture. It is presented the results of effective scientific and experimental work to develop training and methodological support education for children with severe speech disorders, based on methodological base of Ukrainian logopedics, enriched by the progressive achievements of theoretical psycholinguistics and cognitive linguistics.

Keywords: methodological base of logopedics, interdisciplinary paradigm of corrective education, children with severe speech disorders (SSD), the lexical component of language.